

Osnovna šola Rodica
Domžale, Kettejeva 13

OHRANJENOST KOZOLCEV V JARŠAH IN NA RODICI

Gibanje znanost mladini
Raziskovalna naloga s področja etnologije

Avtorja: Klemen Kos in Žiga Zupanek

Mentorica: Vilma Vrtačnik Merčun, prof. geogr. in soc.

Domžale, marec 2003

KAZALO

	Stran
1. Povzetek.....	3
2. Zahvala.....	4
3. Uvod.....	4
4. Kozolci v literaturi.....	5
5. Predstavitev kozolcev na območju Jarš in Rodice.....	14
6. Značilnosti kozolcev v Jaršah in na Rodici.....	20
7. Razprava in zaključek.....	31
8. Literatura in viri.....	32
9. Priloge.....	32

1. POVZETEK

V raziskovalni nalogi obravnavava 11 kozolcev na območju Jarš in Rodice. V okolici teh naselij so kozolci zelo pogosti. Anton Melik uvršča naše kraje v območje, kjer kozolci služijo kot edini način za sušenje v preteklosti. Na žalost so nekateri kozolci danes v zelo slabem stanju. Večina kozolcev je nekoč služila shranjevanju in sušenju sena ter žita, sedaj pa jih uporabljajo kot skladiščni prostor. V našem okolišu prevladujejo enojni stegnjeni kozolci, kozolci s plaščem in toplarji. Največ kozolcev je bilo zgrajenih pred letom 1930. Več kot polovica kozolcev je lesenih, ostali imajo betonske stebre. Večina kozolcev ima opečnato streho. Lastnikom se obnova kozolca večinoma ne zdi potrebna, vendar jih nameravajo ohraniti.

ABSTRACT

Our research work deals with eleven hayracks in the area of Jarše and Rodica. According to Anton Melik hayracks with roofs predominate in this area as the only way of drying crops and hay in the past. Unfortunately some of them are in a very bad condition. The primary drying function has changed into the storing function mostly. Mainly there are three types of hayracks in this area: the single stretched hayrack, the stretched hayrack with a »cloak« (extension roof) and the double stretched hayrack. A great majority of hayracks were built before 1930. More than a half of them are made of wood and covered with tiles. Usually hayracks don't have any ornaments. Despite a very bad condition of some of the hayracks, their owners don't have any need to reconstruct them, however, hopefully, most of them will be saved for the future.

2. ZAHVALA

Zahvaljujeva se vsem najinim sogovornikom, lastnikom kozolcev na območju Jarš in Rodice, ki so nama omogočili, da sva se dokopala do podatkov, ki jih predstavljava v najini raziskovalni nalogi.

3. UVOD

Kmetovanje je ustvarilo kulturno krajino, katere del so tudi kozolci in toplarji. Večina prebivalcev Slovenije je kmetovanje v zadnjih sto letih opustilo, saj le še okrog 5% prebivalstva živi samo od kmetijstva. To se na žalost odraža tudi v kulturni krajini. Kmetijske površine se ponekod zaraščajo, njive ozelenjujejo, kozolci in toplarji, ki so služili kmetijstvu, pa marsikje propadajo. Zaradi tega sva se odločila, da raziščeva, v kakšnem stanju so kozolci v naši bližnji okolici.

Raziskovalne naloge sva se lotila najprej v učilnici, kjer sva dobila navodila za delo. Poiskala sva nekaj literature in zemljevid Jarš in Rodice. Na TTN (temeljnem topografskem načrtu, 1:5000) sva poiskala kozolce, ki so bili v naši bližini. Nato sva se odpravila na teren in iskala kozolce, ki sva jih pred tem označila na karti. Spraševala sva lastnike kozolcev, da bi izvedela čim več o njih. Kozolce sva tudi fotografirala. Podatke, ki sva jih dobila, sva uredila v pregledne tabele in vnesla v računalnik, s pomočjo katerega sva izdelala grafe in to nalogo.

Slika 1: S koruzo obložene late Kobalčevega kozolca

4. KOZOLCI V LITERATURI

Kaj je kozolec?

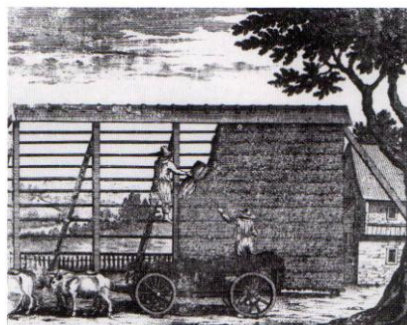
Bistvo kozolca, njegova glavna gospodarska funkcija, je v tem, da služi kot posebna naprava za sušenje nekaterih poljedelskih pridelkov in sicer v prvi vrsti žita, detelje, fižola in še nekaterih, redko tudi sena, izjemoma koruze. Tako piše Anton Melik leta 1931 v svojem delu Kozolec na Slovenskem (Melik, 1931, str. 5). Zaradi opuščanja in preusmerjanja kmetovanja so kasneje sušili in shranjevali v kozolcih predvsem seno. Nekateri tipi kozolcev služijo tudi za shrambo kmetijskega orodja in pridelkov.

Navpični koli so najpogostejše močna, lepo obtesana drevesna debla, običajno hrastova. Večinoma jih imenujejo STEBRI. V stebrih so običajno izdolbene štirioglate luknje v enakomernih razdaljah in vanje se položijo vodoravni drogovi, navadno tanjša smrekova debla, za silo otesana. Skoraj po vsem Slovenskem jih imenujejo LATE. Višina stebrov je najpogostejše 4 do 6 metrov, a število lat je redko manj kot 13 do 14 in redko več kot 16 do 17. Presledki med latami znašajo najmanj 20 do 21 centimetrov in največ 23 do 24 centimetrov. Razdalja med stebri znaša običajno 4,5 do pet metrov.

Slika 2: Žibertov kozolec v Srednjih Jaršah

Zlagati snope v kozolec se pravi tudi ODDEVATI (žito, fižol), ZDEVATI, ponekod pa ZLAGATI ali SKLADATI. To delo opravljajo večinoma moški. Eden stoji zgoraj v latah ter polaga snope med late, drugi pa ob vozu PODAJA snope navzgor.

Slika 3: Zdevanje v kozolec, bakrorez iz knjige Janeza Vajkarda Valvasorja: Slava vojvodine Kranjske, Ljubljana, 1689

Vile se imenujejo PODAJAČ, ponekod pa PODAJALNIK. Nalašč za to izdelan stol, ki se zatakne za lato, se imenuje HLAPEC, ponekod pa tudi STOL ali KOZEL (okoli Tržiča in Vrhnike) ali NOREC (v Poljanski dolini). Obdevač stoji trdno na hlapcu in zлага snope na late. Obdevati se prične na spodnji lati na ožji, dober meter široki progi, kolikor more človek doseči na hlapcu.

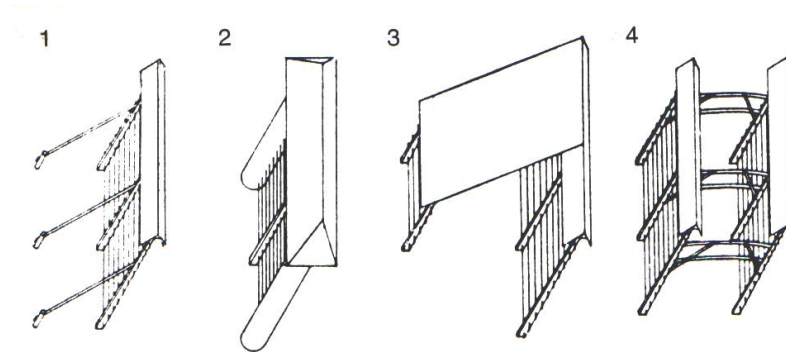
Slika 4: Hlapec v Zalarjevem dvojnem kozolcu

Streha ni bistven del kozolca. Kjer se pojavlja v Evropi kozolec, je povsod brez strehe. Slovenski kozolec pa ima večinoma streho in je izjema med kozolci v drugih evropskih predelih. Takega kozolca v Evropi ni. Slovenska oblika kozolca sega do slovenskih etničnih meja čez Kanalsko in Ziljsko dolino na zahod, na zahodno Koroško in vzhodno Tirolsko (Melik, 1931, str. 5).

Slika 5: Opečnata streha Žibertovega kozolca.

TIPI SLOVENSKEGA KOZOLCA:

Slika 6: **Značilne oblike kozolcev, 1. del:** 1. enojni stegnjeni kozolec, 2. enojni stegnjeni kozolec z zidanimi stebri, 3. kozolec s plaščem, 4. dvojni stegnjeni kozolec (Mušič, 1970, str. 82)

1. Enojni stegnjeni kozolec:

Za sušenje je namenjen *enojni stegnjeni kozolec*, katerega zgradba je zelo preprosta: late, stebri (včasih so tudi zidani), podpore in streha. Late, ki so namenjene sušenju sena in žita, so iz smrekovega lesa. Stebri so lahko leseni (hrastovi, pravi kostanjevi) ali betonski. Ta tip kozolca je najbolj razširjen na Gorenjskem (Mušič, 1970, str. 11).

Kozolec sestoji iz ene vrste stebrov, medsebojno zvezanih z latami, z ozko streho, ki je bila včasih obvezno iz ržene slame, v gorskih predelih pa iz lesenih deščic. Stegnjeni kozolec se imenuje tudi SAMEC (npr. okrog Cerknice na Notranjskem, na Dolenjskem, v Škofjeloškem hribovju ...). Glede na dolžino kozolca so velike razlike. Obsega večje ali manjše število OKEN, to je oddelkov med dvema sosednjima stebroma. Najbolj široko udomačena beseda za oddelek je ŠTANT, na Koroškem pa OKNO, v Ziljski dolini pa VRATA. Stegnjenci imajo najmanj dva do tri okna, včasih celo samo eno (Melik, 1931, str. 5).

Slika 7: Žibertov kozolec ima osem štantov ali oken.

Slovenski kozolec ima redno oporne kole, postavljene nekoliko poševno ob vsakem stebri. To pa zato, da ga veter ne podere, ko je obložen z žitom.

Opornim kolom pravijo ŠPRAJCI, ponekod OPORE, OPORJE, PODPORA ali DRŽAJ.

Slika 8: Lesene opore ali šprajci in obnovljena noga pri Žibertovem kozolcu

Če je spodnji del v zemlji trhel, zamenjajo samo ta del. Ta obnovljena PODSTAVA se imenuje tudi NOGA, najpogosteje pa BABA. Pritrdi se z oglatimi obroči ali z močnimi klini v steber, da z njim tvori enoto. Pri podjetnejših kmetih se pogosto opazi skalna baba. Izpodbabljeni stebri so pogosti v manj suhem svetu. V novejšem času imajo tudi betonski podstavek (Melik, 1931, str. 5).

2. Enojni kozolec s plaščem

Poznamo *enojni kozolec s plaščem*, ki je podoben stegnjenemu kozolcu, samo da mu dodamo na eni strani plašč, še vedno pa izpod plašča gleda stegnjeni del kozolca. Plašč ima nižje stebre kot osnovni del kozolca. Zunanja stran plašča ima povečini late. Iz kozolca za sušenje, smo tako dobili kozolec za shranjevanje in sušenje. Dobro pri tem je tudi, da pod njim lahko shranjujejo poljska orodja, vozove idr., da se ne zmočijo v primeru, da začne deževati med delom na njivi (Mušič, 1970, str. 35). Zato so ti kozolci najpogosteje med njivami, bolj oddaljeni od kmečkega doma. Število oken imajo čez deset, na zelo trdnih kmetijah pa 14 do 16 ali celo do 20. Ta tip je varianta enojnega stegnjenega kozolca, ki je razširjena po vsem Gorenjskem od Karavank do Ljubljane, pa tudi na Dolenjskem. V okolici Ljubljane podstrešek imenujejo LOPA ali PLAŠČ, po Dolenjskem pa KLANICA in PODSTREŠEK, na Goriškem pa LINDA. Kozolec ima običajno tudi opore (Melik, 1931, str. 6).

Slika 9: Pod plaščem Joželčkovega kozolca hranijo različen gradbeni material.

Slika 10: Pod plaščem Borčevega kozolca se nahaja različno staro in novejšo kmečko orodje.

3. Dvojni stegnjeni kozolec:

Varianta stegnjenega kozolca je tudi *dvojni stegnjeni kozolec*, ki je običajno brez lope. Dva stegnjena kozolca stojita enako dolga vzporedno blizu skupaj, zvezana s prečnimi tramovi (z enim ali dvema). Tem tramovom rečejo RIGELJ (na Dolenjskem npr. kozolec na riglje), v novomeški okolici pa VEZNICA, v Suhi krajini PREČNIK. Nikdar nima plašča. Vsak kozolec ima ozko streho. Veznice mu zagotavljajo večjo stabilnost, zato ne potrebuje opor. Največ takih kozolcev je na Dolenjskem, sicer pa jih najdemo povsod po Sloveniji. (Melik, 1931, str. 6). Prečna tramova sta rahlo napeta, kar razodeva čut za statično kakovost konstrukcije. Da sta prečna tramova varovana pred padavinami, sta pokrita z zaščitnimi deskami. Če stoji dvojni stegnjeni kozolec sam zase, ima največ tri pare oken, najpogostejši pa je z dvema paroma oken (Mušič, 1970, str. 35).

Slika 11: Zalarjev dvojni kozolec na Rodici
z dvema paroma oken

4. Vezani kozolec ali toplar

Vezani kozolec pogosto imenujemo TOPLAR. Dve enako dolgi, vzporedni in blizu skupaj postavljeni vrsti oken ali štantov sta združeni pod skupno streho, ki je zato velika in široka. Pokrit je z enotno streho, tako da je v njenem zavetju mogoče urediti prostor, namenjen shranjevanju vsega, kar se osuši na latah, razen žita, ki gre v kaščo. Vezani kozolec ni nikoli krajši od dveh štantov ali oken. Najpogostejše je vezani kozolec v tri štante, redkeje v štiri. Izredno trden kmet postavi tudi lahko kozolec v pet ali celo šest štantov, a takih je skrajno malo (Mušič, 1970, str 43).

Funkcija shrambe je zelo pomembna. Notranji prostor je razdeljen na tri dele. Spodnji prostor je mesto za vozove in poljedelsko orodje, pa tudi za vozove z žitom, če preti nevihta. Tam shranjujejo tudi deske ali les za razne namene.

Srednji prostor v notranjosti je shramba za seno. Omejen je napogostejše s KRIŽI ali BRANO, to je s poševno pritrjenimi križevnato vezanimi in lepo obtesanimi tramovi. Srednji del se imenuje različno: V KRIŽIH, V JERMENIH, SPODNJI PODEN. Osnova mu je dobro izdelan oder iz desk in tudi zgoraj povečini prekrit z drugim odrom, ki je širši in predstavlja osnovo tretjemu delu, ki mu pripada ves prostor do strehe.

Slika 12: Križi Kraljevega topjarja v Srednjih Jaršah
so le še spomin, saj so topjar v začetku aprila 2003 podrli.

Tako srednji kot zgornji del služi največ kot shramba za seno. Sloni na zgornjih gredah ali rigljih ali zgornjih BLAZINAH, ki so položene in pritrjene zgoraj na vrhu stebrov, a ne vežejo samo dva in dva stebra, marveč nosijo tudi osrešje. Zato so tudi prečni tramovi zelo močni. Tretji del notranjega prostora je tedaj širši kot drugi del, ki mora biti za toliko na vsaki strani odmaknjen od lat ter stebrov, da se še zlahka obdene žito.

Slika 13 in 14: Škofičev topjar, od lat in stebrov odmaknjen srednji del omogoča,
da se še lahko sklada seno v late, nekoč žito.

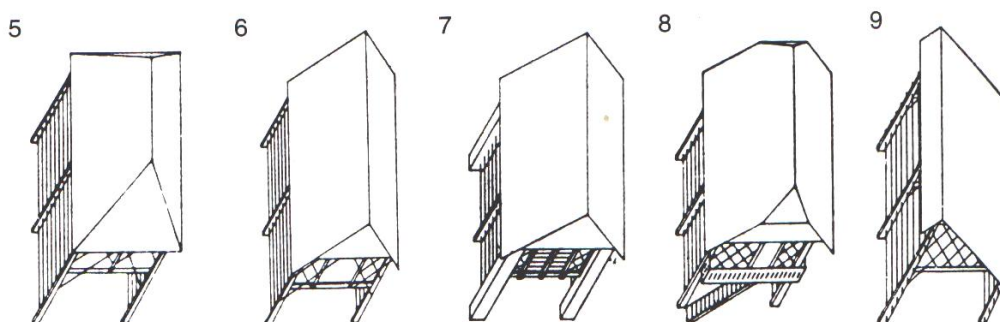
Zgornji prostor označujejo kot ZGORNJI PODEN, NA PETRU itd. Služi največ za seno, srednji del za najboljše, zgornji pa za slabše seno, ki naj se še dodobra posuši. Nekateri kozolci imajo dostop v srednji del skoncema, skozi veliko lino, ki ima preprosta vrata. Dohod posreduje najpogosteje lestev, ki se more po potrebi odnesti in spet prinesiti, kar je praktično za prosto izrabo spodnjega prostora (Melik, 1931, str. 7).

Zgornji del ima na koncu deske, osrednji del skoncema križevnati obod, z lino in lestvijo za dostop. Vhod v srednji del posreduje štirioglata odprtina v spodnjem odru.

Pogosto se vidi pri topjarju poseben enostavnejši podaljšek. Priključen mu je dvojni stegnjeni kozolec, ki se sestoji iz enega ali dveh oken ali pa ima podaljšek v obliki enostavnega stegnjenega kozolca iz enega, dveh ali treh oken, a vedno brez plašča.

Vse gradivo v stavbi kozolca je les. Stebri so vedno iz hrastovega lesa. V novejšem času so stebri lahko iz betona. Ponekod so iz zidane opeke ali rezanega kamna, kar je znak premožne kmetije, pomeni pa samo izjemo. V jugozahodnem delu Slovenije so zidani stebri pravilo (južno od Jelovice, Selška dolina, Škofjeloško hribovje).

V okolici Ljubljane, na Dolenjskem in Štajerskem se širi v novejši dobi, ko je cena lesa narasla, nekoliko skromnejša oblika kozolca toplarja. To je NIZKI KOZOLEC. Stebri so mnogo nižji, shramba za seno v sredini je narejena samo do višine stebrov ter zelo enostavno iz desk, a lične izdelave s križajočimi se trami, kakor so značilni za vse tradicionalne toplarje. Ta kozolec izdaja varčnost pri gradnji (Melik, 1931, str. 7).

Slika 15: **Značilne oblike kozolcev, 2. del**, 5. vezani kozolec na eno drevo
6. vezani kozolec na dve drevesi, 7. vezani kozolec z zidanimi stebri,
8. vezani kozolec s hodnikom, 9. kozolec na kozla ali psa (Mušič, 1970)

5. Kozolec na kozla

Poznamo tudi *kozolec na kozla ali psa*. Zaradi svoje zunanosti izrazito izstopa v pokrajini. Ta oblika kozolca kaže ali na majhno, revno kmetijo ali pa na kmetijo, kjer je vinogradništvo oslabilo poljedelsko in živinorejsko gospodarstvo. Kozolec ni dolg, večinoma ima le do dva do tri štante (Mušič, 1970, str. 91). Kozolec na kozla se pojavlja med drugimi tipi. Velika stran kozolca je prvotna, nanje se je naslonila mala stran kot plašč, ki se je raztegnil na dolžino kozolca. Notranji del je skrbno izdelan in dobro izrabljen. Za shrambo sena ima prostor zgoraj, omejen s križevnato ograjo. Pogosto se seno ali slama shranjuje spodaj na tleh. Pogosto je siromašneje izdelan in obit skoncema samo z deskami (Melik, 1931, str. 8).

6. Prislonjeni kozolec

Kozolec se naslanja na neko drugo gospodarsko poslopje (Melik, 1931, str. 8). Tak primer na našem območju je Zalarjev dvojni kozolec, ki se naslanja na leseno gospodarsko poslopje (slika 11).

DO KOD SEGA SLOVENSKI KOZOLEC?

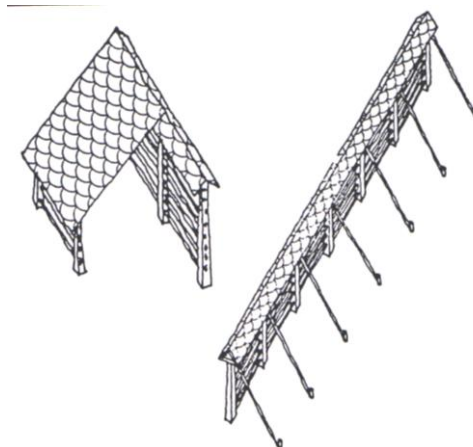
Anton Melik loči razširjenost kozolca na Slovenskem v tri tipe:

1. ozemlje s popolnim gospodstvom kozolca,
2. prehodni pas, kjer se suši samo deloma v kozolcu,
3. ozemlje kjer se uporablja samo primitivni začasni kozolec za sušenje koruznice.

Glede na to delitev uvrša osrednjo Slovenijo, v kateri se nahaja tudi naše območje Kamniškobistriške ravni, v območje, kjer popolnoma prevladuje kozolec, kar pomeni, da se suši samo v kozolcu in da se uporabljajo samo kozolci s streho (Melik, 1963, str. 554).

Izven slovenskega ozemlja se pojavlja alpski kozolec, kozolec v Rusiji, na Finskem in v baltiških državah, kozolec v Skandinaviji, kozolec v Sibiriji, na Kitajskem in Japonskem (Melik, 1931, str. 33).

Peter Fister naše območje uvrša v skupino gorenjskih regij, znotraj te pa v Ljubljansko arhitekturno regijo in v arhitekturno krajino Kamnik-Domžale. Za naše območje prikazuje dva značilna naslednja tipa kozolca: enojni stegnjeni kozolec in kozolec s plaščem (P. Fister, 1993, str. 116).

Slika 16: Kozolec s plaščem in enojni stegnjeni kozolec,
Povzeto po P. Fister, 1993, str. 116

POSEBNI POGOJI ZA OBSTOJ SLOVENSKEGA KOZOLCA

Pri nas se pojavlja slovenski kozolec zaradi posebnih klimatskih razmer, to so obilne količine dežja v poletni dobi, kar ovira sušenje žita na prostem (Melik, 1931, str. 77). To je poglavitni razlog za pojav slovenskega kozolca s streho.

Slika 17: Borčev kozolec
z lesenimi oporami

Kozolci so bili na začetku namenjeni za sušenje žita. Kot vse drugo so se tudi kozolci spreminjali in prilagajali spremembam. Njihova funkcija se je s časom spreminjala. Bili so vedno večji in širši, vse bolj primerni za shranjevanje slame in drugih pridelkov. Bili pa so primerni tudi za shranjevanje vozov, poljedelskih orodij, lesa ... (Mušič, 1970, str. 11).

5. PREDSTAVITEV KOZOLCEV NA OBMOČJU JARŠ IN RODICE

V raziskavo so zajeta naselja Spodnje in Srednje Jarše ter Rodica, ki se nahajajo severno od Domžal. Nekdaj so bila to manjša podeželska naselja ob vzhodnem robu Mengeškega polja, ob Kamniški Bistrici in njeni Mlinščici. Danes so se močno povečala in urbanizirala ter zrasla skupaj z Domžalami. Spremenil se je tudi način življenja ljudi. Medtem, ko se je še pred 100 leti večina ljudi preživljala s kmetijstvom, danes pravih kmetov skoraj ne najdemo več. Kozolci in toplarji so zato izgubili svojo prvotno vlogo. Še vedno pa nas spominjajo na našo kulturno dediščino in krasijo zunanji izgled današnjih naselij.

1. Zalarjev dvojni kozolec na Rodici

Lastnica kozolca je Marinka Zaveršnik, stanuje na Dragarjevi 16 na Rodici. Kozolec je bil zgrajen leta 1947 in je bil obnovljen. Dvojni kozolec je prislonec na leseno gospodarsko poslopje. Vsi ti deli kozolca, razen noge, so leseni. Nekoč je kozolec služil sušenju sena, pa tudi danes ga uporabljajo v isti namen. V njegovi okolici je danes gosto pozidano stanovanjsko naselje in ni drugih kozolcev. Ta kozolec nima okraskov. V zgornjem delu je povezan s tramovi, kar je značilno za dvojne kozolce. Lastnica bi kozolec obnovila, še posebej ob sofinanciranju občine.

Slika 18: Zalarjev dvojni kozolec

2. Kraljev toplar v Spodnjih Jaršah

Lastnica tega toplarja je bila Stanislava Osolnik. Toplar je bil postavljen že leta 1878. Ko sva začela s terenskim delom, je propadal oziroma se podiral. Late in stebri so bili leseni, streha pa opečnata. Nekoč so ga uporabljali za seno, v zadnjem času pa je bil prazen. Blizu tega vezanega kozolca so bili še drugi kozolci, največ ob hišah in gospodarskih poslopih. Kozolec je imel srednji prostor zaprt s prekrižanimi tramovi (v križih). Ker je bil kozolec lahko nevaren za mimoidoče, so ga v začetku aprila 2003 podrli.

Slika 19: Kraljev toplar: spodnji poden je imel lep križevnati obod.

3. Kobalčev enojni kozolec s plaščem v Srednjih Jaršah

Lastnik kozolca je Ivan Zalokar, ki živi v Srednjih Jaršah, Jarška cesta 76. Pri hiši se po domače reče pri Kobalc. Kozolec so postavili leta 1975 in je lepo vzdrževan. Ima lesene late, betonske stebre in streho iz salonita, z zadnjega okna se spušča nadstrešek ali plašč. Nekoč so ga uporabljali za sušenje sena, plašč pa za shranjevanje kmetijskega orodja in strojev, prav tako kot še danes. V bližini so tudi drugi kozolci. Ta kozolec nima posebnih okrasov. Obnove zaenkrat ni potreben, ker je še lepo ohranjen.

Slika 20: Kobalčev enojni kozolec s plaščem

4. Kobalčev enojni kozolec v Srednjih Jaršah

V bližini Kobalčevega enojnega kozolca s plaščem stoji enojni kozolec, katerega lastnik je prav tako Ivan Zalokar z Jarške ceste 76 v Srednjih Jaršah. Ta kozolec stoji od leta 1952 in je lepo vzdrževan, saj ga še uporabljajo. Kozolec je zgrajen iz lesenih lat, betonskih stebrov in opečnate strehe. Nekoč so ga uporabljali za seno, danes pa služi za koruzo, drva in vinsko trto. V njegovi bližini ni bilo drugih kozolcev in jih tudi danes ni. Kozolec nima okrasov. Ker je bil obnovljen, ga nekaj časa ne bo potrebno obnavljati. Lastnik ga bo ohranil, saj se zaveda, da je značilen element naše kulturne krajine.

Slika 21: Kobalčev enojni kozolec

5. Peregrinov toplar na Rodici

Kozolec je v lasti Vladimirja Jeretine, ki stanuje na Perkovi 28, na Rodici. Postavljen je bil leta 1920. Ker je bil prejšnji kozolec trhel, so ga podrli in leta 2001 zgradili novega. Kozolec je ves iz lesa, samo streha je opečnata. Nekoč je služil za sušenje sena, sedaj pa ga uporabljajo kot skladiščni prostor. V njegovi bližini je danes še nekaj kozolcev. Ta kozolec, kot večina drugih, nima posebnih načinov izdelave ali kakšnih okraskov. Gospodar kozolca ga bo ohranil, obnovili pa so ga že sami.

Slika 22: Peregrinov toplar

6. Ručigajev enojni kozolec s plaščem v Srednjih Jaršah

Kozolec pripada Lojzetu Ručigaju, ki prebiva na Jarški cesti 62, v Srednjih Jaršah. Zgrajen je bil leta 1959. Zgrajen je iz betonskih stebrov in lesenih lat, streha pa je krita s salonitnimi ploščami in opeko. Ko so ga zgradili, so ga uporabljali za sušenje slame in pšenice, danes pa služi za shranjevanje sena. V bližini je še nekaj kozolcev. Ta kozolec nima okraskov. Lastniki ga bodo ohranili. Obnova nekaj časa še ne bo potrebna, ker je v dobrem stanju.

Slika 23: Ručigajev enojni kozolec s plaščem je tudi v zimskem času obdevan s senom.

7. Borčev enojni kozolec s plaščem v Spodnjih Jaršah

Gospodar tega kozolca je Franc Bergant, našli pa bi ga na Jarški cesti 4a, v Spodnjih Jaršah. Kozolec so postavili leta 1910, je pa slabše vzdrževan, ker lesene stebra porašča mah. Kozolec je zgrajen iz lesenih stebrov, podpor in lat. Streha je bila nekoč iz lesenih krajnikov, danes pa je iz pločevine. Nekoč so kozolec uporabljali za sušenje žita, sena in koruze, danes pa ga uporabljajo za shranjevanju drv. Pod plaščem se nahaja veliko starega kmetijskega orodja (npr. plug, slamoreznica, propadajoča ciza ...) in sodobnejši kmetijski stroji. Blizu tega kozolca so še drugi, najbližji je Joželčkov. Borčev kozolec nima okraskov. Lastnik ga namerava ohraniti. Najprej pa ga bo potrebno obnoviti.

Slika 24: Borčev enojni kozolec s plaščem

Slika 25: Kmečko orodje pod plaščem

8. Joželčkov enojni kozolec s plaščem v Spodnjih Jaršah

Lastnik tega kozolca je Janez Novak, ki stanuje na Jarški cesti 17, v Spodnjih Jaršah. Kozolec je bil zgrajen leta 1980 na mestu starega kozolca, ki so ga podrli. Kozolec je dobro vzdrževan. Zgrajen je iz betonskih stebrov, lesenih lat in strehe iz salonita. Nekoč je služil za sušenje in shranjevanje žita in sena. Danes pa ga uporabljajo za sušenje sena, plašč pa za shranjevanje voz, drv in drugega gradbenega materiala. V

bližini tega kozolca sta dva enojna kozolca. Kozolec nima posebnih načinov izdelave. Lastnik bo kozolec ohranil. Za sedaj ga še ni potrebno obnoviti, ker je skoraj nov.

Slika 26: Joželčkov enojni kozolec s plaščem

9. Žibertov enojni stegnjeni kozolec v Spodnjih Jaršah

Kozolec pripada Ani Arnež (Arneževim), ki je doma na Jarški cesti 25 v Spodnjih Jaršah. Po domače se hiši reče pri Žibertu. Ta kozolec je bil zgrajen okrog leta 1900, danes pa propada in se podira. Na zahodnem koncu s strehe odpadajo opeke. Kozolec je ves lesen in ima osem oken ali štantov. Kozolec je dolg 33,6 metrov in visok 4,07 metre. Razmak med stebri oziroma širina oken znaša 3,2 metra. Vsako okno ima 11 lat, razmak med njimi pa znaša 30 centimetrov. Ima devet stebrov in 18 lesenih opor ali šprajcev (skici 1 in 2 v prilogi).

Slika 27: Žibertov enojni stegnjeni kozolec iz jugovzhodne strani

Slika 28: Na zahodnem koncu se Žibertov kozolec že podira.

Nekoč so ga uporabljali za sušenje žita in sena, sedaj pa je odslužil. Nekoč je bilo v njegovi okolici veliko kozolcev, sedaj pa so samo še trije. Kozolec nima posebnih okraskov. Lastniki kozolca ne bodo ohranili, saj je v preveč slabem stanju.

10. Škofičev toplar v Spodnjih Jaršah

Lastnica toplarja je Betka Škofic, ki stanuje na Jalovski 2, v Spodnjih Jaršah. Vezan kozolec je bil zgrajen okrog leta 1930. Kozolec je v celoti lesen. Za sedaj je kozolec še v dobrem stanju, saj je lep še les. Nekoč so ga uporabljali za sušenje in hranjenje

sena ter žita (pšenica, ječmen). Danes jim služi za shranjevanje drv, lesa in drugega materiala. Škofičev vezani kozolec je edini, ki stoji zahodno od železniške proge Domžale-Kamnik v Spodnjih Jaršah. Kozolec je lepo grajen. Lastnica bo kozolec ohranila in bi ga ob pomoči občine tudi obnovila.

Slika 29: Škofičev toplar na robu Mengeškega polja

Slika 30: Škofičev toplar v dva štanta, pogled iz vzhodne strani

11. Zajčev enojni kozolec v Srednjih Jaršah

Lastnica kozolca je Ivanka Ves, ki stanuje na Golčajski 5, v Srednjih Jaršah. Pri hiši se po domače reče pri Zajc. Kozolec je bil zgrajen okrog leta 1900. Kozolec propada, kar se vidi po trhljem lesu. Ves kozolec je lesen in ima tudi opore. Nekoč so ga uporabljali za shranjevanje drv in sušenje sena ter pšenice. Danes služi samo za shranjevanje drv. V bližini kozolca so tudi drugi kozolci. Ta kozolec nima posebnih okraskov ali načinov izdelave. Lastniki bodo kozolec ohranili.

Slika 31: Zajčev enojni kozolec

6. ZNAČILNOSTI KOZOLCEV V JARŠAH IN NA RODICI

Najino raziskovanje kozolcev se je pričelo v razredu, kjer sva se najprej dogovorila, kaj bova raziskovala. Pregledala sva nekaj literature in izdelala anketni vprašalnik za terensko raziskovanje. Na starem zemljevidu sva označila območje, na katerem sva hotela raziskati kozolce. V novembru 2002 sva se odpravila na teren. S seboj sva imela poleg anketnega vprašalnika in karte tudi fotoaparater in meter. Od lastnikov kozolcev sva želela izvedeti kar največ o njihovih kozolcih. Na žalost je bilo nekaj lastnikov zdoma ali pa niso imeli časa, da bi odgovarjali na najina vprašanja. Iz

podatkov, ki sva jih dobila, sva potem v šolski računalnici naredila zbirne preglednice in grafe. Februarja 2003 sva odšla ponovno na teren in skušala pridobiti še nekaj podatkov o manjkajočih kozolcih, naredila pa sva nekaj fotografij kozolcev v zimskem času.

LEGA KOZOLCEV:

Naselja Srednje in Spodnje Jarše ter Rodica imajo zasnovo obcestnih vasi, ki so nastala na robu Mengeškega polja in ob Kamniški Bistrici ter njeni Mlinščici. Na temeljnem topografskem načrtu še lahko prepoznamo poljsko oziroma zemljiško razdelitev na sklenjene proge, pravokotno na osrednjo vaško cesto. Zaradi takšne zemljiške razdelitve večina kozolcev stoji na zahodnem robu domačij v smeri travnikov in polj na Mengeškem polju. Postavitev kozolca bi bila idealna v smeri sever-jug, ker se tako seno ali žito najbolje suši. Na območju Jarš in Rodice pa zaradi zemljiške razdelitve v dolge proge to ni bilo mogoče, zato večina kozolcev stoji v smeri vzhod-zahod. Sušenje sena na severni in južni strani kozolca zato ni moglo biti enakomerno. Izjeme v taki postavitvi so Škofičev toplar, Zalarjev dvojni kozolec in Kobačeva enojna kozolca, ki stojijo v smeri sever-jug.

6.1 VRSTE KOZOLCEV

Na območju Jarš in Rodice so trije enojni stegnjeni kozolci, štirje enojni kozolci s plaščem in trije vezani kozolci ali toplarji in en dvojni kozolec. Na osnovi tega lahko sklepamo, da so naše območje najbolj značilni enojni kozolci s plaščem, stegnjeni kozolci in toplarji. Dvojni kozolec je le eden, kozolca na kozla pa na našem območju ni.

Preglednica 1:

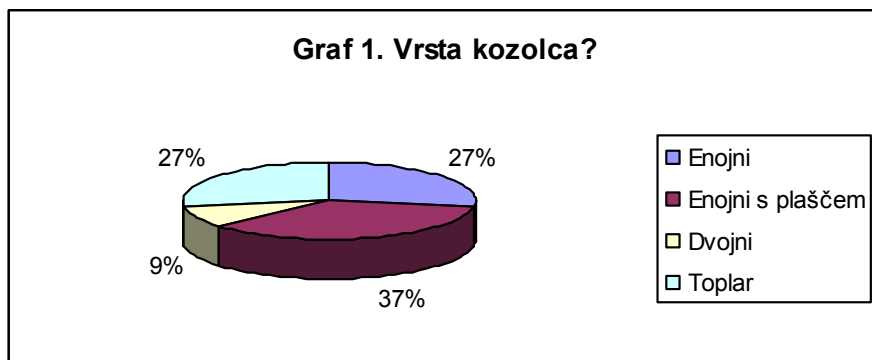
Vrsta kozolca

Kozolec št.	Vrsta kozolca
1	dvojni
2	toplari
3	enojni s plaščem
4	enojni
5	toplari
6	enojni s plaščem
7	enojni s plaščem
8	enojni s plaščem
9	enojni
10	toplari
11	enojni

Preglednica 2:

Število kozolcev določene vrste

Odgovori	Št. Kozolcev
enojni	3
enojni s plaščem	4
dvojni	1
toplari	3
	11

6.2 STAROST KOZOLCEV

Trije kozolci v naši okolici so stari nad 100 let, trije 60 do 100 let, trije 40 do 60 let in dva 20 do 40 let. Nove kozolce so praviloma postavljali na mesta, kjer so pred tem že stali kozolci in je šlo vedno le za nadomestek starega, odsluženega kozolca.

Preglednica 3:

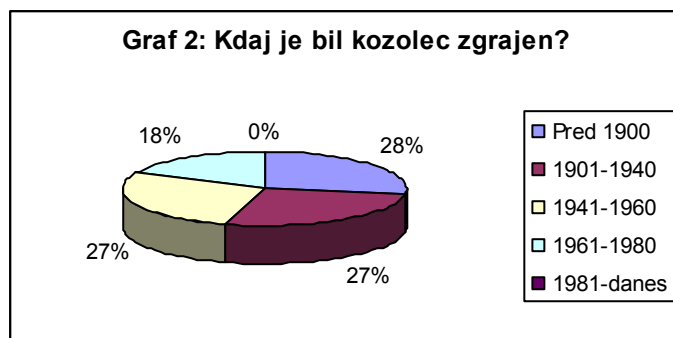
Kdaj je bil kozolec zgrajen?

Kozolec št.	Leto izgradnje kozolca
1	1947
2	1878
3	okoli 1975
4	1952
5	1920 (obnovljen 2001)
6	1953
7	1910
8	1980 (starega lesenega so podrli)
9	1900
10	okoli 1930
11	1900

Preglednica 4.

Kdaj je bil kozolec zgrajen?

Obdobje izgradnje	Št. kozolcev
pred 1900	3
1901-1940	3
1941-1960	3
1961-1980	2
1981-danes	0

6.3 ALI JE BIL NEKOČ ŠE VEČ KOZOLCEV?

Zanimalo naju je, če je bilo na tem območju nekoč še več kozolcev. Iz odgovorov najinih sogovornikov ugotavljava, da se večina spominja, da je bilo v bližini nekoč še več podobnih kozolcev.

Preglednica 5:

Ali je bilo nekoč še več podobnih kozolcev?

Kozolec št.	Odgovori
1	Ne.
2	Da. Pri hišah, gospodarskih poslopih.
3	Da. V bližini.
4	Da. Ni podatka kje.
5	Da. V bližini.
6	Da. Ni podatka kje.
7	Da. Pri sosedih.
8	Da. V bližini.
9	Da. Pri sosedih so ga podrli, blizu toplar.
10	Da. Čez cesto.
11	Da. Ni podatka kje.

Preglednica 6:

Ali je bilo nekoč še več podobnih kozolcev?

Odgovori	Št. kozolcev
Ne	1
Da	10
	11

6.4 IZ KAKŠNEGA MATERIALA JE ZGRAJEN KOZOLEC?

Večina kozolcev na območju Jarš in Rodice je še danes v celoti iz lesa. Novejši kozolci imajo betonske stebre.

Preglednica 7:

Iz kakšnega materiala je zgrajen kozolec?

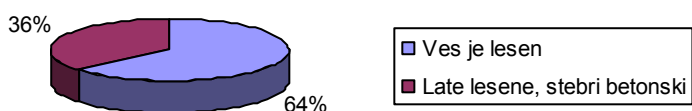
Kozolec št.	Material, iz katerega je kozolec zgrajen
1	Ves je lesen.
2	Ves je lesen.
3	Late lesene, stebri betonski.
4	Late lesene, stebri betonski.
5	Ves je lesen.
6	Late lesene, stebri betonski.
7	Ves je lesen.
8	Late lesene, stebri betonski.
9	Ves je lesen.
10	Ves je lesen.
11	Ves je lesen.

Preglednica 8:

Iz kakšnega materiala je zgrajen kozolec?

Odgovori	Št. kozolcev
Ves je lesen	7
Late lesene, stebri betonski	4
	11

Graf 4: Iz kakšnega materiala je zgrajen kozolec?

6.5 STREHA KOZOLCA

Posebej sva opazovala strehe kozolcev. Ugotovila sva, da je večina kozolcev krita z opeko, ostali kozolci pa so kriti s pločevino ali salonitnimi ploščami.

Preglednica 9:

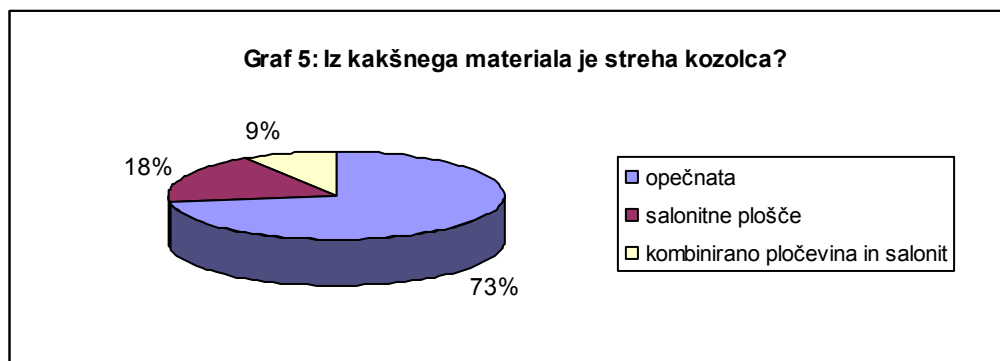
Iz kakšnega materiala je streha kozolca?

Kozolec št.	Iz kakšnega materiala je streha kozolca?
1	opečnata
2	opečnata
3	salonitne plošče
4	opečnata
5	opečnata
6	opečnata
7	pločevina in salonitne plošče
8	salonitne plošče
9	opečnata
10	opečnata
11	opečnata

Preglednica 10:

Iz kakšnega materiala je streha kozolca?

Strešna kritina	Št. kozolcev
opečnata	8
salonitne plošče	2
kombinirano pločevina in salonit	1
	11

6.6 OKRASNI ELEMENTI V KOZOLCU

Opazovala sva tudi, če imajo kozolci kakšne okraske ali poseben način izdelave. Ugotovila sva, da večina kozolcev nima okraskov. Zanimivo pa so izdelani nekateri toplarji.

Preglednica 11:

Ali ima kakšne okraske oz. poseben način izdelave?

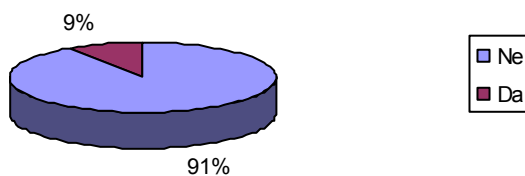
Kozolec št.	Okraski ali poseben način izdelave
1	Ne.
2	Da. Prekrižani tramovi, križi.
3	Ne.
4	Ne.
5	Ne.
6	Ne.
7	Ne.
8	Ne.
9	Ne.
10	Ne.
11	Ne.

Preglednica 12:

Ali ima kakšne okraske oz. poseben način izdelave?

Odgovori	Št. kozolcev
Ne.	10
Da.	1
	11

Graf 6: Ali ima kakšne okraske oz. poseben način izdelave?

6.7 FUNKCIJE KOZOLCEV NEKOČ IN DANES

Vemo, da je kozolec predvsem naprava za sušenje. Zanimalo naju je, kaj so v kozolcih sušili nekoč in za kaj jih uporabljajo danes. Ugotovila sva, da je večina kozolcev nekoč služila za sušenje sena. Poleg tega so v njih sušili žito (pšenico, ječmen in oves), v enem pa tudi koruzo. V višjih nadstropjih toplarjev so predvsem shranjevali seno.

Preglednica 13:

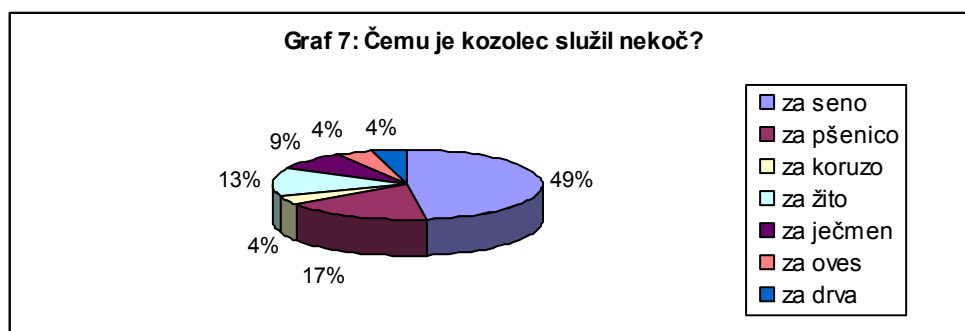
Čemu je kozolec služil nekoč?

Kozolec št.	Funkcija kozolca nekoč
1	za seno
2	za seno
3	za seno
4	za seno
5	za seno
6	za seno in pšenico
7	za seno, koruzo in žito
8	za seno, pšenico, ječmen in oves
9	za seno in žito
10	za seno, žito, pšenico in ječmen
11	za drva, seno, in pšenico

Preglednica 14:

Čemu je kozolec služil nekoč?

Funkcija kozolca nekoč	Št. kozolcev
za seno	11
za pšenico	4
za koruzo	1
za žito	3
za ječmen	2
za oves	1
za drva	1
	23

Uporaba kozolcev se je zaradi opuščanja kmetovanja korenito spremenila. Danes je večina kozolcev namenjena shranjevanju drv ter drugega materiala in le v treh kozolcih še sušijo seno. Pod kozolci s plaščem sva opazila veliko kmetijskega orodja. Veliko kozolcev je praznih.

Preglednica 15:

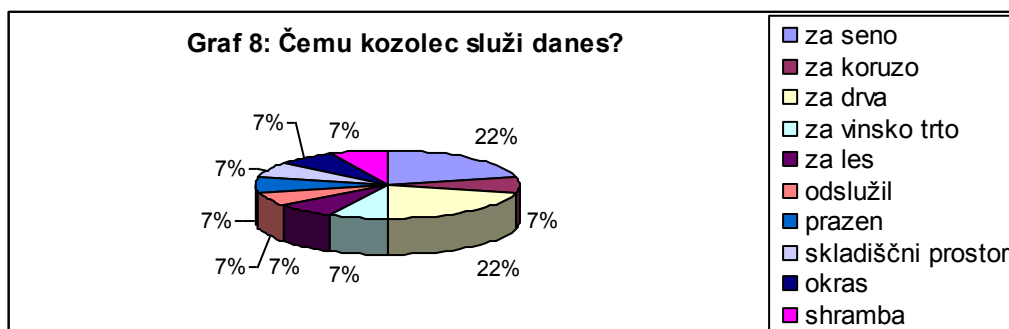
Čemu kozolec služi danes?

Kozolec št.	Funkcija kozolca danes
1	za seno
2	prazen
3	za seno
4	za koruzo, drva, vinsko trto
5	skladiščni prostor
6	za seno
7	okras
8	za seno, shramba (voz, drva)
9	odslužil
10	za les in drva
11	za drva

Preglednica 16:

Čemu kozolec služi danes?

Funkcija kozolca danes	Št. Kozolcev
za seno	3
za koruzo	1
za drva	3
za vinsko trto	1
za les	1
odslužil	1
prazen	1
skladiščni prostor	1
okras	1
shramba	1
	14

6.8 ALI JE KOZOLEC VZDRŽAVAN ALI PROPADA?

Večina kozolcev je lepo vzdrževanih in obnovljenih. Le dva kozolca vidno propadata ali se celo podirajo in ogrožajo mimoidoče. To sta Kraljev toplar in Žibertov stegnjeni kozolec.

Preglednica 17:

Ali je kozolec vzdrževan ali propada?

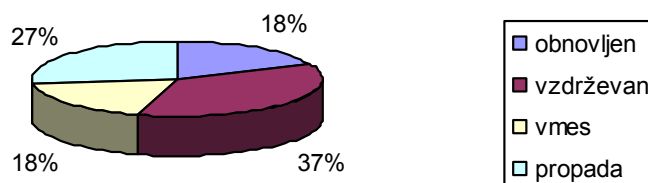
Kozolec št.	Odgovori
1	obnovljen
2	propada, skoraj podrt
3	vzdrževan
4	vmes, ga uporabljajo
5	obnovljen, prejšnji je bi gnil
6	vmes, ga uporabljajo
7	vzdrževan, mah, se ne podira
8	vzdrževan, je skoraj nov
9	propada, gnije, opeke odpadajo
10	vzdrževan, lep les
11	propada

Preglednica 18:

Ali je kozolec vzdrževan ali propada?

Odgovori	Št. kozolcev
obnovljen	2
vzdrževan	4
vmes	2
propada	3
	11

Graf 9: Ali je vzdrževan ali propada?

6.9 ALI LASTNIKI NAMERAVAJO KOZOLCE OHRANITI?

Lastniki kozolcev nameravajo večino kozolcev ohraniti, tako da jih bodo lahko občudovale tudi mlajše generacije. Žibertov kozolec, ki najbolj ogrožata varnost mimoidočih, nameravajo podreti. Kraljev toplar pa so v času zaključevanja te raziskovalne naloge že podrli.

Preglednica 19:

Ali boste kozolec ohranili?

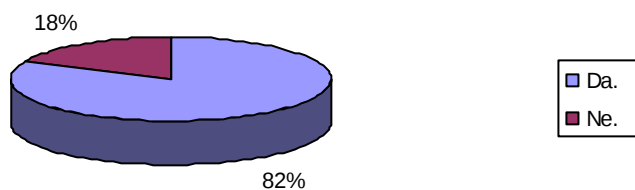
Kozolec št.	Odgovori
1	Da.
2	Ne.
3	Da.
4	Da.
5	Da.
6	Da.
7	Da.
8	Da.
9	Ne.
10	Da.
11	Da.

Preglednica 20:

Ali boste kozolec ohranili?

	Število kozolcev
Da.	9
Ne.	2

Graf 10: Ali boste kozolec ohranili?

Zanimalo naju je tudi, če bi bili lastniki pripravljeni obnoviti svoj kozolec, če bi se občina zavzela in jim finančno pomagala pri tem. Večina lastnikov kozolcev ne bi obnovila oziroma se jim to ne zdi potrebno, ker je njihov kozolec skoraj nov ali v dobrem stanju.

Preglednica 21:

Ali bi kozolec ob sofinanciranju občine obnovili?

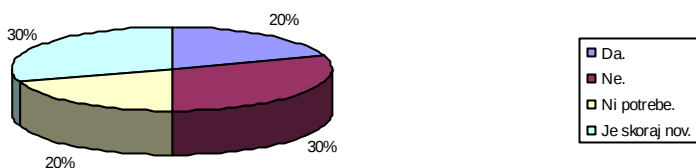
Kozolec št.	Odgovori
1	Da.
2	Ne.
3	Ne.
4	Ni potrebe.
5	Je skoraj nov.
6	Je skoraj nov.
7	Ni potrebe.
8	Je skoraj nov.
9	Ne.
10	Odvisno od prispevka.
11	Da.

Preglednica 22:

Ali bi kozolec ob sofinanciranju občine obnovili?

Odgovori	Število kozolcev
Da.	2
Ne.	3
Ni potrebe.	2
Je skoraj nov.	3
Odvisno od prispevka.	1

Graf 11: Ali bi kozolec ob sofinanciranju občine obnovili?

7. RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Najina predvidevanja pred odhodom na teren so bila naslednja:

- kozolci so zgrajeni po letu 1900, ker sva predvidevala, da ima les dobo trajanja do sto let,
- večina jih je zgrajenih iz lesa,
- veliko kozolcev ima poseben način izdelave, z različnimi okrasnimi elementi,
- večina kozolcev je nekoč služila shranjevanju in sušenju sena in tako je še danes,
- veliko kozolcev je dobro vzdrževanih,
- veliko lastnikov bi ob sofinanciranju občine kozolce obnovila,
- toplarjev je v naši okolici malo.

Slika 31: Joželčkov kozolec v Spodnjih Jaršah

Ugotavljava, da se najine hipoteze večinoma ujemajo z rezultati dela na terenu. S terenskim delom sva ugotovila naslednje:

- največ kozolcev je bilo zgrajenih pred letom 1940, trije od teh pred 1900,
- malo kozolcev ima poseben način izdelave,
- večina kozolcev je nekoč služila sušenju žita in sena, danes pa služijo predvsem za shranjevanje drv in v druge namene in le trije še za sušenje sena,
- večina kozolcev je dobro vzdrževanih, eden je v stanju podiranja, enega pa so v času zaključevanja te naloge že podrli
- malo lastnikov kozolcev bi ob sofinanciranju občine kozolec obnovilo,
- najbolj pogost tip kozolcev na območju Jarš in Rodice je enojni stegnjeni kozolec s plaščem, za njim pa enojni stegnjeni kozolec in toplar.

Raziskavo bi bilo smiselno nadaljevati tako, da bi:

zajela manjkajoča dva kozolca na tem območju, za katera nisva uspela dobiti podatkov,

- da bi vse kozolce natančno premerila in zanje narisala skice, kot sva to naredila za Žibertov enojni stegnjeni kozolec,
- da bi primerjala število oken, lat, višino stebrov, število opor in druge mere kozolcev,
- da bi se domislila še drugih vprašanj o kozolcih, o načinu njihove uporabe nekoč,
- da bi raziskavo razširila še na druga okoliška naselja.

8. LITERATURA IN VIRI

8.1 Literatura:

- Anton Melik: Kozolec na Slovenskem. Ljubljana: Znanstveno društvo v Ljubljani, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani, 10, Etnografsko-geografski odsek, 1931.
- Anton Melik: Slovenija, geografski opis. Ljubljana: Slovenska matica, 1963.
- Enciklopedija Slovenije: 5. knjiga. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991, str. 356.
- Marjan Mušič: Arhitektura Slovenskega kozolca. Ljubljana: Cankarjeva založba v Ljubljani, 1970.
- Slavko Brinovec, Marija Košak, Jurij Senegačnik: Slovenija, zemljepis za 8. razred osnovne šole. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga, 1995.
- P. Fister: Arhitekturne krajine in regije. Ljubljana: Ministrstvo za okolje in prostor, Zavod RS za prostorsko planiranje, 1993, str. 116-117.

8.2 Ustni viri:

Marinka Zaveršnik, Dragarjeva 16, Rodica
Stanislava Osolnik, Jarška cesta 31, Srednje Jarše
Ivan Zalokar, Jarška cesta 76, Srednje Jarše
Vladimir Jeretina, Perkova 28, Rodica
Lojze Ručigaj, Jarška cesta 62, Srednje Jarše
Franc Bergant, Jarška cesta 4a, Spodnje Jarše
Janez Novak, Jarška cesta 17, Spodnje Jarše
Ana Arnež, Jarška cesta 25, Spodnje Jarše
Betka Škofic, Jelovškova 2, Spodnje Jarše

9. PRILOGA

Karta: Kozolci v Jaršah in na Rodici.

